

րում: Մի շարք հրատուայ ինդիքներ ու հարցեր շոշափվեցին բնագիտության ու տեխնիկայի պատմության մեթոդաբանության սեկցիայում:

Հովանավորի II-ին, կոնֆերանսի վերջին օրը պլենար նիստում ամփոփվեցին շորտայա ոչխատանքի արդյունքները:

Ա. ԱՐԻՍՏԱՆԵՅԱՆ

Մ. Ն. ՏԻԽՈՄԻՐՈՎ

Սովետական պատմական գիտությունը ծանր կորուստ կրեց: Վախճանվեց խոշորագույն գիտնական ու հասարակական գործիչ, ակադեմիկոս

Միխայիլ Լիկուաևիչ Տիխոմիրովը (1893—1965), սրն իր ստեղծագործական ուժերը, արտասովոր բնօրինակություններն ու ողջ կյանքը նվիրաբաշխել էր ժողովրդին ու հայրենի գիտության:

1917 թ. ավարտելով Մոսկվայի համալսարանի պատմա-բանասիրական ֆակուլտետը, Տիխոմիրովն սկսում է իր բազմաբերուց մանկավարժական ու գիտական գործունեությունը: Գիտնականի խոր ու բազմակողմանի պատրաստությունը, հետազոտական աշխատանքի բարձր կուլտուրան, հին ու նոր լեզուների լայն գիտելիքները, արտասովոր բնօրինակություններն ու աշխատասիրությունը ակադեմիկոս Տիխոմիրովին նարավորություն ընձեռեցին ստեղծել ինքնատիպ ու բարձրարժեք երկեր՝ պատմական գիտության գրեթե բոլոր բնագավառներում: Մեծ գիտնականի կատարած հսկայական աշխատանքի և հետաքրքրությունների գրեթե անընդգրկելի ոլորտի մասին մեզ պատկերա-

ցում կարող է տալ հարևանցի ծանոթությունը նրա 300-ից ավելի ուսումնասիրություններից թեկուզ մի քանիսին: Ռուսաստանի սոցիալ-տնտեսական վիճակի ու դասակարգային պայքարի պատմությանն են նվիրված նրա այնպիսի երկերը, ինչպիսիք են. «Հին Ռուսիայի վաճառականական ու արհեստավորական միավորումների մասին», «Չյուղացիական և քաղաքային ապստամբությունները Հին Ռուսիայում XI—XIII դարերում», «1650 թվականի Պսկովի ապստամբությունը», «Ռուսաստանը XVII դարում»: Ուշագրավ են նաև ակադեմիկոսի երկերը քաղաքների պատմության մասին («Հին ռուսական բաղադրանքներ», «Միջնադարյան Մոսկվան XIV—XV դդ.», «Հին Մոսկվան», «Նովգորոդ», «Ցուցակ ռուսական քաղաքների» և այլն):

Բարձրարժեք են ակադեմիկոսի նետազոտությունները ռուսական պետության և իրավունքի պատմության բնագավառում: Բավական է հիշել նրա «Ուսումնասիրություն «Ռուսական պրլավդայի», «Զեռնարկ «Ռուսական Պրավդայի» ուսումնասիրության համար», «1649 թ. «Սորոբային օրենսգիրքը» աշխատությունները:

Մեծ է գիտնականի վաստակը X—XVIII դարերի սկզբնաղբյուրների հավաքման, ուսումնասիրության ու հրատարակման բնագավառում, ընդ որում յավագույն աղբյուրագետը այդ աշխատանքները կատարում էր մեծ բարեխղճությամբ՝ ժամանակակից գիտության բարձր պահանջներին համապատասխան: Նույնքան մեծ ու նշանակալից են նրա ծառայությունները աղբյուրագիտության տեսական հարցերի մշակման ասպարեզում: Նրան ենք պարտական այնպիսի արժեքավոր սկզբնաղբյուրների գիտական հրատարակությունների համար, ինչպիսիք են «Համառոտ ակնարկներ Մոսկվայի տարեգրական երկերի մասին», «Ռուսական տարեգրությունների յիակատար ժողովածու» (հատոր 26), «Վոլոգդա-Պերմյան տարեգրության մասին», «Նովգորոդյան դրամոտաներ բերյուստայի (կենյու կեղևի վերնաշերտը) վրա» և այլն և այլն: Նշանակալից է Մ. Ն. Տիխոմիրովի դերը բնա-

գրադիտության (археогрaфия) բնագավառում՝ ոչ միայն որպես հավաքողի և ուսումնասիրողի, այլև կազմակերպչի (նա ԳԱ Ինագրագիտական հանձնաժողովի նախագահ և տարեգրքի խմբագիրն էր)։ Դեռևս 1940 թ. Մ. Ն. Տիխոմիրովը հրատարակեց աղբյուրագիտության բուհական ձեռնարկը, որ առ այսօր միակն է մեր պատմագրության մեջ (երկրորդ հրատարակությունը՝ 1956 թ.)։

Ակադեմիկոս Տիխոմիրովին դրադեցրել է նաև հարավ-սլավոնական ժողովուրդների պատմությունը։

Նրա նախաձեռնությունով, գրչակցությունում ու իմրագրությունում հրատարակվել են մի շարք կուլեկտիվ աշխատանքներ («Ռուսաստանի և սլավոնական երկրների սոցիալ-տնտեսական պատմության պրոբլեմները», «Բյուզանդագիտական ակնարկներ» և այլն)։

Մ. Ն. Տիխոմիրովի ղեկավարությամբ և ակտիվ մասնակցությամբ մեր երկրում ստեղծվեց ՍՍՌՄ ժողովուրդների պատմական գիտության պատմության ակադեմիական հրատարակությունը, որի առաջին հատորն ընդգրկում է V դարից մինչև XIX դարի կեսերը։

Նա անմիջականորեն մասնակցել է ու ղեկավարել բազմահատոր գործերի, ժողովածուների ու քրեստոմատիանների կազմելու աշխատանքները, խմբագրել մի շարք պատմագիտական հանդեսներ ու խոշոր պատմաբանների երկեր, այլ թվում Մ. Ն. Պոկրովսկու երկերի շորսատորյակը, «Մոսկվայի պատմությունը» և այլն։

Անգնահատելի էր Տիխոմիրովը որպես գիտության կրթող պրոպագանդիստ, դասախոս ու դաստիարակ։ Մեր երկրի բոլոր ծայրերից նրան աշակերտել են բազմահազար ուսանողներ, ասպիրանտներ և դոկտորանտներ։

Մ. Տիխոմիրովը մեծ հետաքրքրություն էր ցուցաբերում հայոց պատմության, հայ աղբյուրների ու գրականության նկատմամբ։ Իր գրավոր ու բանավոր ելույթներում, նամակներում ու գրություններում շեշտում էր հայկական աղբյուրների նշանակությունը ՍՍՌՄ և այլ ժողովուրդների պատմության մշակման համար։ Տողերիս հեղինակներին ուղարկած իր նամակներում նա նշում էր հայկական ժամանակագրությունների ու հիշատակարանների հրատարակության կարևորությունը և անհրաժեշտ էր գտնում շարադրել հայկական գաղութների պատմությունը։ Այսպես, իր նամակներից մեկում նա գրում էր. «Ուկրաինայի պատմության վերաբերող նյութերի ժողովածու հրատարակելիս զիջավոր ուշադրությունը դարձրել են ուսուսկան, ուկրաինական և լեհական աղբյուրների վրա, ընդ որում գրեթե մոռացել են այն մասին, որ Ուկրաինայում (հատկապես Լվովում)

եղել են մեծ հայկական գաղութներ։ Ուստի չափազանց հետաքրքիր են նաև հայկական աղբյուրները, ժամանակագրությունների ու հիշատակարանների հրատարակությունը շատ կարեւոր է և ուրախալի։ Ընդհանրապես գիտությունը շատ նոր սպասելիքներ ունի հատկապես հայ աղբյուրներից։ Քիչ ժողովուրդներ են ունեցել այնպիսի միջազգային կապեր, ինչպես հայերը...»։

Երկարատև ու ծանր հիվանդությունը և լարված աշխատանքը մինչև կյանքի վերջին օրերը չընկճեցին գիտնականի և քաղաքացու կամքն ու ոգին, նա մինչև վերջը մնաց ստեղծագործող ու պրպտող պատմաբան։

Յոթանասունին մոտ տարեց գիտնականը մի քանի անգամ այցելել է Հայաստան, հանդես եկել զեկուցումներով, ղեկավարել աղբյուրագիտական խորհրդակցություններ, ապա և շրջագայել Հայաստանում, եղել տեսարժան վայրերում, ուսումնասիրել նյութական ու հոգևոր մշակույթի հուշարձանները՝ գիտնականներին հաղորդելով իր տպավորությունները։ Նա խոր սկսածանքով էր վերաբերվում բազմադարյան մեր պատմությանը, բառ ու բանին, հին ու նոր գործիչներին։ Այցելելով Մեսրոպ Մաշտոցի դամբարանը Օշականում, խորապես զգալով մեծ երախտավորի բախտորոշ դերը հայ ժողովրդի պատմության մեջ, ակադեմիկոս Տիխոմիրովը իրեն պարուրող մտքերն ու հույզերը շարադրում է սրտարուխ մի ոտանավորով, որը բերում ենք ստորև (ոտանավորը գրված է 1953 թ. Երեվանում)։

У могилы Маштоца

Этот склеп и печален и тесен,
В нем живет непроглядная мгла,
И зеленая древняя плесень
Кое-где по углам залегла.

Но узнай! Вместе с бедной могилой
Ты народом своим не забыт,
Многомощною вечною силой
Твое имя на свете звучит.

Оглянись! После долгих столетий
Оживает родная страна,
В каждой школе армянские дети
Повторяют твои письмена.

Прежде был твой народ обездолен,
Даже к радости не было сил,
А теперь и счастлив и волен,
Но и в счастье тебя не забыл.

Մաշտոցի գերեզմանի առաջ
(Քարգմանություն)

Քո դամբարանը նեղիկ է, տխուր,
Մոռայն է շնչում այդտեղ ամենուր.
Բորբոսը կանաչ ու հնամենի
Ծածկել է տեղ-տեղ քարը տապանի:

Բայց գիտցիր. որ քեզ, շիրիմդ համեստ
Քո ժողովուրդը հիշել է հավետ,
Եվ հավերժական ու հոր ուժով
Անունդ հնչում է ամբողջ աշխարհով:

Ետ նայիր ու տես, շատ դարեր հետո
Կենդանացել է հայրենիքը քո...
Հայ մանուկները իրենց դպրոցում
Քո կողմից ստեղծված գրերն են սերտում:

Քո ժողովուրդը ճնշված, զրկված էր,
Ուրախանալու անգամ ուժ չունեիր,
Այժմ երջանիկ, ազատ է դարձել,
Բայց բախտի մեջ էլ քեզ չի մոռացել:

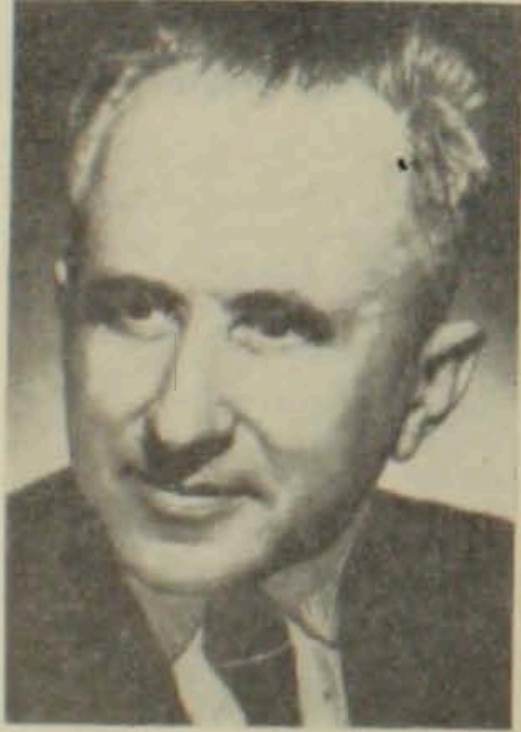
Համընդհանուր ճանաչում է գտել Մ. Ն. Տի-
խոմիրովը համաշխարհային պատմագիտական

չրջաններում: Դեռևս 20 տարի առաջ՝ 1946 թ.
նա ընտրվել էր ՍՍՌՄ ԳԱ թղթակից-անդամ,
իսկ 1953 թ.՝ ակադեմիկոս: Ըր մեծ ծառայու-
թյունների համար նա արժանացել էր Լենինի
չքանչանի, Աշխատանքային կարմիր դրոշի 2
չքանչանի, ստացել գիտության վաստակավոր
գործչի կոչում: Նա ընտրվել էր մի քանի օտա-
րերկրյա ակադեմիաների անդամ, ճանաչվել
ուպես հին և միջնադարյան Ռուսիայի պատ-
մության խոշորագույն մասնագետ: Եվ իսկու-
պես, պատմաբանի լայն մտահորիզոնը, արտա-
սովոր ընդունակությունները, անսայթաք ու կուռ
տրամաբանությունը, վերլուծական միտքը և
տեսական խոր ընդհանրացումների կարողու-
թյունը նրան դարձրել էին հայրենի պատմա-
գիտության առաջին մեծության աստղերից մե-
կը: Դեռ շատ երկար տարիներ գիտնականները
կղիմեն այն մեծ գրական ժառանգությանը, որ
իր հետնորդներին թողեց Մ. Ն. Տիխոմիրովը՝
մեծ գիտնականն ու քաղաքացին:

ՀՍՍՌ ԳԱ թղթակից-անդամ Լ. ԽԱՉԻՆՅԱՆ
Պատմ. գիտ. թեկնածու Վ. ՈՍԿԱՆՅԱՆ

ՅԱՐՈՄԻՐ ԵՂԻՉԿԱ

Չեխական երիտասարդ հայագիտությունը
ժանր կորուստ ունեցավ. ոգոստոսի 1-ին Պրա-
գայում վախճանվեց զոկտոր Յարոմիր Եղիչ-
կան:

Յա. Եղիչկան ծնվել է Պրագայում, 1901 թ.
Հոկտեմբերի 9-ին, լեզվաբան-գրադարանավարի
ընտանիքում: Ակադեմիական գիմնազիան ա-
վարտելուց հետո նա որոշում է իրավաբան դաս-

նալ, անգամ հաճախում է իրավաբանության
դասընթացներին, բայց շուտով փոխում է մտա-
դրությունը և ընդունվում նարելի անվան հա-
մալսարանի փիլիսոփայական ֆակուլտետը, որ-
տեղ սլավոնական և գերմանական լեզուներ է
ուսումնասիրում: Յա. Եղիչկան համալսարանը
ավարտում է 1927 թ. և սկսում է աշխատել որ-
պես ժուռնալիստ ու թարգմանիչ: Նա թարգմա-
նություններ է կատարում անգլերենից և միա-
ժամանակ խորացնում իր լեզվաբանական գի-
տելիքները՝ այս անգամ արգեն թերթիլով գեպի
արևելագիտություն. Պրագայում ուսանում է
պրոֆեսորներ Լեանիի և Հուլերի մոտ, իսկ այ-
նուհետև՝ Վիեննայում, որտեղ և 1928 թ. հա-
յագիտությունից քննություններ է հանձնում:

Պրագայում հայերենի նրա առաջին ուսուցիչը
եղել է ներկայումս Թեհրանի համալսարանի
դասախոս դոկտ. Հախնազարյանը:

Սրեանական թվականներից զոկտոր Եղիչկան
հայագիտության տարրեր խեղիքների վերաբեր-
յալ դասախոսություններ է կարդում, Հայաս-
տանին ու հայ մշակույթին նվիրված հոգված-
ներ է հրատարակում, հայերենից չեխերեն թարգ-
մանություններ է կատարում: Քիչ ուշ նա սկը-
ում է հետաքրքրվել վրացերենով և առհասա-
րակ կազմասագիտությամբ: